Az irodalomértelmezés mediális aspektusai a kortárs gyerekirodalom-kutatásban

Kurucz Anikó
Széchenyi István Egyetem, Győr

Bevezetés

Az utóbbi két évtized gyerekirodalmi kutatásai egyöntetű módon számoltak be a rendszerváltozás vagy legalábbis az ezredforduló óta érzékelhető kulturális fordulatról, azaz a kiszélesedő korpuszról; a tematikai, esztétikai és vizuális változatosságról, ami az előző évtizedek gyerekirodalmi könyvtermésében, innovatív könyvkiadásában is tapasztalható, ugyanakkor ezzel egyidejűleg az intézményes gyerekkönyv-kritika, illetve gyerekirodalmi kritika hiányára is rámutattak. Tanulmányomban – elsősorban a *Medialitás és gyerekirodalom* című kötet bemutatásán keresztül – azt vizsgálom, hogy a gyerekirodalom-kutatás utolsó évei mennyiben számolták fel ezt a hiányt.

1. Medialitás és gyerekirodalom: előzmények

A FISZ még 2011-ben indított szimpózium-sorozatot *Mesebeszéd* címmel. Nagy Boldizsár a prae.hu körkérdésére 2011.12.08-án („Mit gondolsz, hogy sikerült a Mesebeszéd című gyerekirodalmi szimpózium?”) némi csalódottsággal azt válaszolta, hogy érdemi előrehaladás nem történt, legalábbis igazán termékeny disputa nem zajlott a legégetőbb kérdésekről, ugyanis a hagyományosan a gyerekirodalmi kritika és egyáltalán a gyerekirodalom létjogosultságának, illetve legitimitásának bizonygatásában kimerült diskurzus megrekedt a réges-régi vádakra való magyarázkodás állapotában. A gyerekirodalom léte, kontextusának összetettsége ugyan bizonyításra nem szorul (tehát nem a legitimáció fegyverarzenáljával kell kánonhelyet kiküzdenie), ám ennek megfelelő demonstrálását a hiányzó gyerekirodalom-elméleti- és történeti kutatásoknak (fordításoknak) kellene végrehajtania, amik teoretikus bázisául szolgálhatnak a gyerekirodalom-kritikának. A markáns gyerekirodalmi kritika pedig „erősítené a gyerekirodalom virágzását is: miután rendszeresen szemmel tartja, mérlegeli és kommentálja, provokatív feltevéseivel felkavarja mindazt, ami a gyerekkultúrában zajlik (ebbe nemcsak azt a néhány kis kiadót értem, akiknek a könyveiről rendszeresen jelennek meg ajánlók és kritikák, hanem a popkultúra gyerek- és ifjúsági szekcióját is) biztosítaná azt, hogy sokszínűbb, elmélyültebb, súlyosabb legyen ez a terület” (Boczán 2011: 1). A Nagy Boldizsár által felrótt hiányt a 2017-es *Mesebeszéd* már teljes mértékben orvosolni látszott olyan értelemben, hogy az elméleti alapozás igényével lépett fel, ezt üdvözölte többek között Harmath Artemisz is (Harmath 2017).

A 2017-es *Mesebeszéd* és a 2018-as *„kézifékes fordulást is tud”* után 2020-ban jelent meg a Károli Gáspár Egyetem Gyermek- és Ifjúsági Irodalom kutatócsoportjának harmadik tanulmánykötete *Medialitás és gyerekirodalom* címmel. A rövid időn belül kiadott három kötet a kutatócsoport széleskörű és tudatos szakmai tevékenységi profiljának megfelelően különböző (történeti, elméleti, módszertani stb.) szempontok alapján dolgozza fel a vizsgálandó korpuszt, s ezzel egyúttal a hazai gyerekirodalmi alapkutatás irányait is összefogja, illetve tendenciózusan kijelöli. (A profilban felvázolt területek egyúttal a Károlin működő felsőfokú szakirányú továbbképzés tantervi strukturálását is átfogják.) Mindhárom kötet esettanulmányokat tartalmaz, azonban míg a *Mesebeszéd* tematikus blokkokban

rendszerezi az írásokat, az utóbbi két kötet nem él a téma/tárgy szerinti csoportosítással. Bár a *Medialitás* és *gyerekirodalom* kötet előeseményeként megrendezésre került konferencia még szekciók szerint – médiaelméletek, médiatörténet(ek), műfajok és képmédiumok – teremtett vonatkozást/kapcsolati hálót az előadások között, a konferenciából (is) születő könyv már nem használta a tematikus tagolás elvét. A szervezéstechnikai okokon túl a „blokkosítás" nyilvánvalóan keretet is ad a párbeszédbe léptetés eseményének, ugyanakkor irányított keretezés nélkül is létesül kapcsolat az egyes írások között (legalábbis az olvasás folyamatában ez reflektált lehet), illetve az esetlegesen több csoportba is tartozás evidensen fölmerülő ténye felülírhatja centrumok meghatározásának szükségességét. A *Medialitás és gyerekirodalom* szövegei nemcsak egymással érintkeznek, hanem az előzményekkel, tehát az előző két kötetet alkotó írásokkal is szoros kapcsolatban állnak: ez egyrészt a majdnem azonos szerzőgárdának köszönhető, másrészt egyes alapozó, bevezető, dilemmákat feltáró tanulmányok hivatkozási ponttá váltak a későbbi írásokban is. Az utalások, egymásra építések természetesen egy szervessé váló műhelymunka kutatói hálózatát reprezentálják.

2. Mesebeszéd

Bevezető jellegű tanulmánynál jóval több a *Mesebeszéd*ben Hermann Zoltáné, mely címe szerint *vázlatot*, első bekezdései alapján *tervezetet* kínál a magyar gyerekirodalom-történet megírásához. Hangsúlyozza: koherens irodalomtörténeti elbeszélés helyett célravezetőbb lehet „a gyerekmédiumok alrendszereinek, köztük a printmédiumoknak és az olvasásnak a történetét és a gyerekkönyv-kultúra pszichológiai, társadalmi-szocializációs és esztétikai funkcióinak történeti folyamatait" (Hermann 2017: 23) megírni. Hozzátehetnénk ehhez, hogy koherensnek koherens a Hermann Zoltán által felvázolt irodalomtörténeti elbeszélés is, koherenciáját azonban nem a mára már vitatott érvényű és illetékességű irodalomtörténetírás-narratívák adják. A történeti szempont természetesen továbbra sem zárójelezhető, ám annak lineáris/egyirányú, időrendben történő „szakaszolási" elve helyett történeti kontextusok felvázolása a cél. Az ok-okozati összefüggésekre, illetve hatásmechanizmusokra, komplex folyamatok feltárására fókuszáló elemzések intézménytörténeti, társadalomtörténeti és médiatörténeti kontextusok kiépítését igénylik. Hermann Zoltán részben Kiss Judit újhistoricista szempontokat érvényesítő munkája, részben pedig német gyerekirodalomtörténeti-munkák módszertana felől közelít egy lehetséges leíráshoz. (Nyilvánvaló, hogy a korábbi évtizedek elméleti horizontján az összefoglaló igényű, holisztikus, integratív szemléletű történeti munkák „beszédképessége" erősen kétségbe vonódott, ugyanakkor az irodalomtudomány kultúratudomány felől történő önértelmezése, kultúratudománnyá alakulása (cultural studies) stb. óta a kutatói érdeklődés homlokterében a történeti szempontot megőrző, átmentő kontextuális analízis igénye biztosítja a mű- vagy szövegimmanens vizsgálódás komplementer formáját. Magyar vonatkozásban: a *Spenót* helyett/alternatívájaként létrehozni az újat.)[1] A tanulmányának végén található vázlatos felosztás szerint tehát a megírandó munka két nagyobb részből állna: az 1. részben megállapított korszakokon belül a gyermekirodalom funkcióinak (esztétikai akkulturációs, társadalmi-szocializációs és pszichológiai) történeti változásait fejtené ki a 2. nagyobb fejezet. Az 1. egység korszakolásának „paradigmáit" olyan narratívák képeznék, mint a kétnyelvűség (hiszen a magyar gyerekirodalom kezdeteit ez a poliglott állapot határozta meg), valamint könyvpiaci folyamatok, stratégiák (lásd: állami, egyházi, alternatív – nem állami – kiadók „könyvpolitikájának") összehasonlítása, az összehasonlításból kinyerhető konklúziók

[1] vö. Ezt érdemes összevetni a Szegedy-Maszák Mihály által szerkesztett *A magyar irodalom történetei* című vállalkozás rendező, kompozicionális elvével (Szegedy-Maszák 2007). A mű címében az *i* birtoktöbbesítő jel egyértelműen nem egyetlen hagyomány részeiként, aleseteiként tekint életművekre, azaz nem korszakok egymást váltó, kronologikus eseménysorozataként írja meg „AZ irodalomtörténetet", hanem olykor egymást keresztező hagyományOK folytonosságaként.

megfogalmazása. A 2. fejezetben az intézmények és a műfajok alakulástörténete szükségszerűen kiegészülne olvasásszociológiai, befogadás-esztétikai szempontok bevonásával.

3. Médiumtörténet

Belátható, hogy a gyerekirodalom-történet összetettségének megragadásában kitüntetetten kezelt intézménytörténet egyben médiumtörténet is, abban az értelemben, hogy az intézmények történetének tárgyalása mediatív funkcióinak figyelembevétele nélkül lehetetlen. Azért is ismertettük ilyen hosszan Hermann Zoltán tanulmányát (2017), mert a *Medialitás és gyerekirodalom* már tudatosan és tendenciózusan felhasználja e szöveg elemzésre, illetve kutatásra kínált eljárásait. Intézménytörténeti összefüggésben vizsgálódik – a Hermann Zoltán által felvázolt funkciók alapján – a Pesti Napló gyerekrovatának 1893 és 1910 közötti periódusában megjelent összes alkotását tanulmányozva Vojnics-Rogics Réka. A Pesti Napló mint a századforduló gyerekirodalmának pregnáns értelmezési kerete azért is bizonyul kutatásra érdemesnek, mert ez a tömegmédiában való első jelenlét „az addig elszórtan jelenlévő gyermekirodalmi alkotásokat, szerzőket és a gyermekekről szóló diskurzust beemelte a társadalmi nyilvánosság közegébe" (Vojnics-Rogics 2020: 82), így egy új kommunikációs csatornaként közvetítette, s egyben alakította a gyermekképet, illetve diskurzust. A tetemes mennyiségű szövegből álló korpuszvizsgálat végén viszont arra a következtetésre jutott a szerző, hogy a vizsgált funkciók (esztétikai-akkulturációs, pszichológiai, társadalmi-szocializációs/akkodomációs) nem feltétlenül gyerekirodalmi eredetűek, abban az értelemben legalábbis, hogy az olvasásban társként/partnerként jelen levő felnőtt valamilyen módon éppúgy részese e folyamat hatásainak, azaz a funkciók vizsgálata nem redukálható a gyermekpopuláció zárt csoportjára.

Szintén a magyar nyelvű tömegmédiumok közvetítő közegével foglalkozik Hansági Ágnes. (Tanulmánya Vojnics-Rogics Rékáét követi, így a kettő problémafelvetései és megállapításai a téma szinkron médiatörténeti összefüggéseit mutatják meg.) Hansági Ágnes is érinti a Pesti Napló gyerekrovatát, de általában is tárgyalja a tömegmédiumok populáris kommunikációját, gyerekirodalom-képét, a különböző lapok (laptípusok) és a könyvpiac összefüggéseit, mindezt a habermasi pretextus (*A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása*) téziseire is építve: széleskörű, olvasástörténeti és médiumtörténeti kontextusban mutat rá a gyerek- és ifjúsági irodalom kiválására, elkülönülésére (Hansági 2020: 111–122.).

4. Hálózatok

Hermann Zoltán *Mesebeszéd*beli propedeutikai tanulmányának (2017) ajánlataihoz köthető – az előbb említetteken túl – Lovász Andrea hálózatelméleti írása. Hermann Zoltán az intézménytörténeti megközelítést javasolja mindenekelőtt annak tudatosításával, hogy a hagyományosan háromosztatúként definiált rendszer többtényezőssé bővítése szükséges a gyerekirodalom létrehozásának, a műalkotásnak és befogadásának egységeként meghatározott folyamatában. Ennek az intenciónak megfelelően Hermann Zoltán a gyerekkönyv-kultúra – minimum négykomponensű, azaz – alkotói, közvetítői, kanonizációs-értékelő és befogadói intézményeiről beszél, kiemeli az egyes komponensek további struktúráinak összetett hálózatait, azaz dinamizálja a produkciós, illetve recepciós kontextust. Lovász Andrea ehhez a szemlélethez hasonlóan a gyerekirodalom rendszerszerű megközelítéséből kiindulva ugyancsak e viszonyrendszer folyamat jellegét hangsúlyozza, azaz, hogy az irodalmat nem entitások közötti statikus kapcsolódásként, hanem „tevékenységek összességeként" (Lovász 2020: 191) kell az irodalomra, s ezen belül a gyerekirodalomra is gondolni. A tevékenységek, tehát nem művek (!) összességeként definiált gyerekirodalom olyan dichotómiák, régi dilemmák megszüntetésére is alkalmas, mint a magas irodalom/szépirodalom vs. popularitás, esztétikai érték vs. didaktikus tartalom. Természetesen az irodalom rendszerként való

meghatározásának – már a formalista irodalomelméletben is alkalmazott tinyanovi hagyománya óta – nem egészen új keletű elképzelésről van szó, amint reflektál is erre Lovász Andrea –, ám a hálózatelméleti analízis a rendszerszintű elemzéseken túl egy új módszertani megközelítés alapjává válhat. Ebben elsősorban Itamar Even-Zohár meghatározásaira, valamint Barabási Albert-László hálózatelméleti kutatásaira támaszkodik.

Lovász Andrea (2016) a magyar gyerekirodalom jelenlegi intézményrendszerének (értelemszerűen ide nemcsak materiális formátumok, intézetek sorolhatóak, hanem események, virtuális fórumok, kutatócsoportok, szakirányú továbbképzések stb.) áttekintésével arra figyelmeztet, hogy nem demokratikusan szerveződő, hanem hierarchikusan elgondolt rendszerként kell a gyerekirodalom mediális terére gondolnunk, amelyben az integratív intézmények a legnagyobb középpontok, melyekhez aztán a többi kisebb – médiafogyasztóként is aposztrofálható – pont kapcsolódik. Ez a skálafüggetlen hálózat tehát tulajdonképpen médiahálózat, amelynek multidimenziós és multimediális terében a hálózat csomópontjai között az egyéni és egyedi összeköttetéseket a felhasználó teremti meg sajátos kombinatorikával. Például a médiatartalom megszerzésének/előállításának számtalan útja adódik – lásd: könyvajánlók, kritikák, blogok, weboldalak által felkínált tartalmak és hiperlinkek –, amely egyértelműen a monomediális befogadás lehetőségeihez képest megsokszorozott potenciált jelent. (Lovász Andrea tanulmánya így egyfelől világossá teszi, hogy nincs elhanyagolható tényező a közvetítés folyamatában.) Leírása végső soron az általában vett irodalom remediatizációjára is igaz, vagy fordítva: a remediatizáció révén újra szituált irodalomértés a gyerekirodalmi mozgásokra is érvényes.

5. Irodalom és pedagógia

Irodalom és pedagógia komplementer viszonya, illetve az irodalmi autonómia visszatérő problémaköre a gyerekirodalmi alapkutatásoknak. A *Medialitás és gyerekirodalom*ban Kucserka Zsófia (2020) foglalkozik a gyerekirodalom autonóm és/vagy alkalmazott státuszának alakulástörténetével. A didaxisnak mint az irodalom integráns területének „visszaperlését" indítványozza, ugyanis a romantika korára datálható autonóm művészetfogalom az olyan, addig hagyományosan az irodalom részeként értett területektől való függetlenedést kezdte jelölni, mint a lélektani hatás és a didaxis. Tulajdonképpen ezekről a részekről való lemondás garantálta az irodalom önállóságát annak eszközszerű használatával szemben, azaz szabadította fel az irodalmat bizonyos társadalmi funkciók reprezentálása alól. Így azonban az a helyzet állt elő, hogy ezekben a kérdésekben a pszichológia, illetve a pedagógia nyert polgárjogot, azaz a lélekről vagy a tanító-nevelő hatásról szóló diskurzus ezeknek a felségterületévé vált. Kucserka Zsófia határozottan mutatja meg ebben az átrendeződő viszonyrendszerben a pszichológiai beszéd térnyerésének következményeit az irodalom „világállításának" rovására. Az irodalom létmódjához evidensen hozzátartozik az *állítás* (tehát, hogy állít valamit a világról), ám ez nyilván nem merül(het) ki valami direkt terápiaszerű funkcionálásban.[2] Ebből az is következik, hogy az irodalom világfelmutatása, gyógyítása (katarzisa) indirekt úron, áttételeken keresztül történik, ahol a forma nem választható el a tartalomtól, a forma nem egy indifferens burok vagy semleges közvetítő. A pszichológiai irodalom hegemóniáját a tartalomorientált, ún. tabukönyvek népszerűsége, könyvpiaci felértékelődése jelzi mindenekelőtt. Az irodalom semmi máshoz nem hasonlítható mediációját abban az esetben lehetne kétségtelenné tenni, ha az elvesztett, átengedett területeket ismét integrálná.

[2] Hogy a didaxis nem pejoratív értelemben szervesen az irodalomhoz tartozó, Hermann Zoltán tanulmányában is alapvető belátásként szerepel. Megkülönbözteti azonban „az ideológiai dogmákat, tantételeket közvetítő, és az önálló véleményalkotáshoz eszközöket adni szándékozó, az ideológia-kritikai gondolkodást segítő narratívákat" (Hermann 2020: 159).

Világos, hogy Kucserka Zsófia „visszaperlése" a teóriának szól, hiszen az olvasásmódokban természetesen működő, sosem zárójelezett, kiiktathatatlan lélektani és didaktikus hatás mindig is érvényesült. Meggyőző módon érvel viszont éppen a gyerekirodalom vonatkozásában amellett, hogy az irodalomtudománynak mint tudománynak (az irodalommal való professzionális foglalkozásnak) „tudatos és vállalt viszonyt" kell ismét kialakítania a lélektani és didaktikus használattal, ami nem jelenti az irodalom instrumentum-szerepbe kényszerítését. E tanulmány egyetértően idézi fel Lovász Andrea írását, mint a „tabukönyvekről elméleti szempontból a legátgondoltabb szöveget" (Kucserka 2020: 189), amely látszólag éppen ellenkezőleg, a függetlenségi törekvéseiben erősítené az irodalmat, hogy ne legyen a pedagógia „szolgálóleányává", azaz ne váljék egyszerű illusztrációvá, alkalmazott tudománnyá. Fontos kiemelni, hogy Lovász Andrea is kifejezetten a problémacentrikus, mindenre megoldást kínáló tabukönyvek szeriális/sematikus mechanizmusait marasztalja el, és ezeket radikálisan elválasztja a (jó) irodalomtól, illetve azt is hangsúlyozza, hogy az irodalomnak nem feladata a társadalom felől jelentkező igényeknek (pl. a tabusítások feloldásának) kielégítése. Pontosabban – tehetnénk hozzá Kucserka Zsófia gondolatmenetét ideidézve – ez a feladatkör az irodalom sajátja, de nem ideologikus módon reprezentálja azt. Igazából így mindkettejük argumentációja arra épül, hogy csak a minőségi, jó irodalom képes nem célorientált, hanem termékeny módon bekapcsolódni ebbe a diskurzusba és érdemit mondani. A téma, azaz a medialitás szempontjából így a cím egy része („kié a gyerekirodalom?") a territoriális kérdéseken túl arra a közvetítésre vonatkozik, amelyet az irodalom (esetünkben a gyerekirodalom) visz véghez egyedülálló módon.

6. Gyereklíra

Bár nincsenek külön jelölt tematikus egységek a kötetben, a kifejezetten gyereklírával foglalkozó részek egymáshoz (is) kapcsolódva kijelölnek egy külön szekciót, akárcsak a médiumváltások interpretációit, jelentésteremtő eljárásait vizsgáló részek. Pataki Viktor (2020) *A gyereklíra medialitásáról és olvashatóságáról* című, nagyon alapos tanulmányában a címben megnevezett olvashatóság egyszerre vonatkozhat a más (nem szöveges) médiumokba transzponált tartalommal kialakítható viszonyra, tehát, hogy a más médiumokkal (adaptációk, film, videójáték stb.) való kapcsolódás nem (csak) az olvasás aktusa mentén kialakított/artikulálható. Az olvashatóság ebben az esetben azonban a lírai beszédhelyzet különböző kódolásaira, olvasati módjaira vonatkozik. Pataki Viktor Oravecz Imre *Máshogy mindenki más* című gyerekverskötetének recepciótörténetét két fontos mérföldkőn, kulminációs ponton keresztül mutatja be. Az egyik Kulcsár-Szabó Zoltán monográfiája 1996-ból (*Oravecz Imre*), a másik Miklya Zsolt 2018-as (*Szótár MMM-játékmódban*) tanulmánya. E két, több mint húsz év különbséggel született írás tulajdonképpen az Oravecz-kötetnek a *szerepvers*, illetve *gyerekvers* felőli olvasati módjait testesíti meg. Kulcsár-Szabó Zoltán közelítéséhez képest Miklya Zsolt az életműről leválasztva, kifejezetten gyerekirodalmi horizontban vizsgálja a kötet anyagát. „Az ugyan továbbra is kétséges marad, hogy ezek a versértelmezések egyáltalán leválhatnának-e az irodalmi szövegek elemzési gyakorlatairól, azaz képesek-e módszertani és poétikai-retorikai szempontból kimondottan gyerekirodalmi interpretációként önállósulni" (Pataki 2020: 229). Azaz Pataki Viktor a *Máshogy mindenki más* példáján szemlélteti egyrészt a gyerekirodalmi kutatások önállósodását, elméleti megalapozását, másrészt a gyerekvers líraolvasási kódjainak összekapcsolódását (konjunktúráját) e szerepbeszéd poétikájában.

Mészáros Márton két lírapoétikai írással is szerepel a kötetben. *A gyerekvers médiumai*ban (Mészáros 2020a) – akárcsak Pataki Viktor imént idézett tanulmányában – nem általában beszél mediális kérdésekről, hanem konkrét szövegeken, Kovács András Ferenc *Árdeli szép tánc* és a *Hajnali csillag peremén* című művein keresztül. (Az *Árdeli szép tánc* 2018-ban egy lemezzel együtt került forgalomba.) A gyerekvers-kötet komplex érzékiségét

vizsgálja Mészáros Márton: az akusztikus/orális (felolvasott), a vizuális („illusztrált") és a haptikus (könyv mint test/tárgy) észlelések különleges egyvelegét, összetettségét. A gyerekvers-kötet esetében a kép távolról sem pusztán reprezentatív illusztráció, hiszen a lírai szöveg nehezen redukálható valamilyen narratív struktúrára, ebből adódóan a gyerekvers-kötetek vizuális világa, a „verbális és ikonikus" jelek sajátos szövetsége külön kutatás tárgya. Mészáros Márton ennek érzékeltetésére „kidolgoz" egy szempontrendszert, a „fokalizáló", „totalizáló" és a „narratív" illusztráció megkülönbözetésével, mely szándéka szerint nem egy taxonomikus lajstromozás kíván lenni, annál is inkább, hiszen ezek nem vegytisztán elkülönülő kategóriák (Mészáros 2020a: 209). Összességében arra mutat rá a szerző, hogy a költői szöveg befogadásában az észlelés multimediális komplexitása hogyan is valósul meg. Nyilván ez általánosítható belátás az esztétikai tapasztalat különböző materiális komponenseit figyelembe véve, azonban a felolvasásra szánt gyerekvers-kötetek az élmény *hang,* illetve *kép* általi közvetítettségének kitüntetett hordozói. (Illetve hozzáteszi mindehhez, hogy az esztétikai tapasztalat eleve adott komplexitását a technika bizonyos értelemben revitalizálja.) Mészáros Márton másik tanulmányában (Mészáros 2020b) is a komplexitás felmutatása munkál, ugyanis a *slam poetry* nyelvművészetének heteromediális jellegét írja le, ráadásul Thienemann Tivadar *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című munkájának „beépítésével", pontosabban a thienemanni modell továbbgondolásával. (Thienemann Tivadar munkássága az ELTE ÁITK kutatócsoportnak köszönhetően az utóbbi években, évtizedben ismét figyelmet kap, illetve termékenyen felhasználható kontextusnak bizonyul az irodalomtörténet mediális jellegű kérdéseinek tárgyalásához.) Elsősorban Walter J. Ongnak az elsődleges szóbeliséget leíró kategóriáját használja fel a *slam poetry* kontextualizálására, s hibrid médiumként elemzi azt. Ezek a gyereklíra-kutatások tulajdonképpen kiemelik a gyerekverset a pedagógiai célok alkalmazott terepeként értő elgondolások sorából.

7. Képmédium

Az előző két testvérkötetben, vagyis az előzménykötetekben nagy hangsúllyal szerepeltek a képi ábrázolását tematizáló tanulmányok: Révész Emese (2018) a magyar gyermekvers-illusztráció történetével foglalkozik; újraillusztrált klasszikusokról, kortárs gyermekversek (pl. Lackfi János) illusztrációiról, szükségszerűen kép és szöveg, verbalitás és vizualitás sajátos viszonyáról értekezik. Paulovkin Boglárka (2018) az illusztrált könyv és a képeskönyv különbségén keresztül szintén a két kód nem instrumentatív, hanem komplementer együttműködésére mutat rá. Hansági Ágnes (2018) az új magyar meseregényben (Elekes Dóra és Kollár Árpád művében) a verbális és ikonikus narráció párhuzamos kiépüléséről szól, így ebből is adódóan a vizuális médiumok vizsgálata már önmagában a medialitást fókuszba helyező tanulmánykötet iránti igényt mutatta.

Walter J. Ong aztán „felbukkan" Vincze Ferenc (2020) képregény-tanulmányában is: *Az eltűnt papirusz* című képregényben a rómaiak és a gallok, tulajdonképpen az írásbeliség és a szóbeliség paradigmájának egyidejű reprezentációja artikulálódik. A képregény ezzel a párhuzamos reprezentációval médiumtörténeti eseményt rögzít, illetve „ez az Asterix-képregény arra is rámutat, miként kéredzkedik be a képregénymédia a hatékony ismeretterjesztés és ezzel együtt az oktatás közegébe" (Vincze 2020: 61).

Sághy Miklós (2020) Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényének adaptációtörténetét dolgozza fel. A színpadi adaptációt – melyet a regényt színpadra átdolgozó Móricz (tehát a szerzői azonosság) miatt egyfajta önértelmezésként határoz meg Sághy Miklós – a filmes adaptációk forrásaként mutatja fel. Székely István 1936-os adaptációja mellett az 1960-as Ranódy László rendezte filmet azért is tartja egyedülálló jelentőségűnek, mert a modernebb, absztraktabb filmnyelvvel a társadalmi, társadalomkritikai utalásokat a lélektani válság, vívódás hiteles(ebb) ábrázolásával háttérbe szorította. Sághy Miklós nyomatékosítja egyrészt, hogy a Ranódy-film elszakad a korszak meghatározó

irodalomtörténeti recepciójától (Nagy Péter és Czine Mihály monográfiáitól), sokkal erősebben támaszkodik magára a szövegre (idealizált-ideologizált átértelmezések helyett). A regényszöveghez való hűsége mellett a társadalmi kontextustól való erőteljesebb elmozdulást a filmtechnika, a filmnyelv vizuális eljárásai is lehetővé tették. (A szerző például a nagyobb mélységélességgel dolgozó, nagyobb érzékenységű kamerák vagy éppen a gyakrabban alkalmazott premier plánok szerepét hangsúlyozza a reálisabb filmes atmoszféra megteremtésében.) Ez a film – amint meggyőzően indokolja a szerző – illeszkedik a filmgyártásnak/filmművészetnek abba az átmeneti korába, amely a szocialista realizmusból az újhullám felé vezetett. Ami különösen figyelemreméltó észrevétel, hogy ebben az elmozdulásban, átrendeződésben a korszakváltó művek gyakran adaptációk voltak, azaz az irodalmi alapanyag szolgált forrásként, illetve fordítva, reciprok módon a (jó) filmes adaptáció tevékenyen hozzájárult a regény (jelen esetben a *Légy jó mindhalálig*) recepciótörténetének árnyalásához.

8. Poszthumán narratívák

A *Medialitás és gyerekirodalom*ban a tanulmányok által preferált hivatkozáslistából kiderül, hogy a kortárs elméleti irányok kérdésfeltevéseinek és problématudatának összefüggésrendszerében alapozódtak meg ezek az írások, vagyis a kultúratudományként értett irodalomtudomány, illetve a médiatudomány kurrens módszerei, előfeltevései, irányai által meghatározott kérdezésmódok a (függetlenedő) gyerekirodalmi kutatást is újra szituálták. Erre erőteljesen felhívja a figyelmet Kérchy Anna (2020), aki dolgozatában a testi, materiális fordulat elméleti kontextusában vizsgál gyerekirodalmi alkotásokat a 19. századi Heinrich Hoffmann *Kócos Peti*jén, Edward Gorey 1963-as *Gashlycrumb Tinies* című művén keresztül Tim Burton *Osztrigasrác*áig. A gyerekkép korábbi társadalmi-pedagógiai-politikai konstrukcióinak helyébe a *gyerektest mint médium* elgondolása kerül. A ma különösen népszerű poszthumán elméletek bizonyos ismeretelméleti válság kifejezőiként és korábbi reprezentációs, önértelmezési minták, modellek kritikájaként a humán perspektíva kizárólagosságát bizonytalanítják el, illetve kérdőjelezik meg. Ilyen értelemben ehhez a poszthumán „tekintethez" köthető Nagy Gabriella Ágnes (2020) dolgozata, ami az állatmese medialitásán keresztül elemzi az identitásképzésben létrejövő törésvonalakat. A tanulmány az állatmesék hagyományos definíciós kísérleteitől – melyekben az állat valamilyen antropomorfizáló szempontként, valamilyen antropomorf minőség reprezentációjaként értelmezett, azaz emberi szemléletet, intenciót visz színre – a kritikai poszthumanizmusnak az állatit és az emberit biopolitikai szempontból tárgyaló diskurzusáig veszi végig a közelítési szempontokat.

Összegzés

Láthatjuk tehát, hogy a magát (mediális) kultúratudományként meghatározó irodalomtudomány módszertani átalakulása, interpretációs eljárásainak kiszélesedése az irodalom értelmezését szélesebb (antropológiai, médiatörténeti, médiumelméleti, kulturális, technológiai) kontextusban alapozza meg. Ettől nem maradt érintetlen sem a gyerekirodalom-kutatás, sem a gyerekirodalom kritikai praxisa. A gyerekirodalomra kizárólag tartalmi, pedagógiai szempontból tekintő kutatást felváltja egy kiterjedtebb (interdiszciplináris és multimediális) szempontrendszert működtető vizsgálódás. Ezt az elmélet felől is inspirált diszciplináris változást, bővülést jól szemlélteti, illetve meggyőzően igazolja a *Medialitás és gyerekirodalom*, a Károli Gáspár Egyetem Gyermek- és ifjúsági irodalom kutatócsoportjának harmadik kötete, amely olyan területek összefüggésében vizsgálja gyerekirodalom és medialitás kapcsolatát, mint: irodalom és pedagógia, a gyermeklíra olvasási kódjai, vizualitás, oralitás, médiumtörténet és médiaelmélet.

Irodalom

Boczán B. 2011. Olyan kritikusokat képzelek el, akik nem tengenek – lengenek a kiadók között. Nagy Boldizsár válaszai a prae.hu gyerekirodalommal kapcsolatos körkérdésére. www.prae.hu/article/4425-olyan-kritikusokat-kepzelek-el-akik-nem-tengenek-lengenek-a-kiadok-kozott/ (letöltve: 2021.11.22.)

Hansági Á. 2018. Kétjobblábas balhátvéd és öltözködési nagyokos: A képek nyelve és a nyelvi képek az új meseregényben (Elekes Dóra: *Dettikéről és más istenekről*, Treszner Barbara rajzaival; Kollár Árpád, *A Völgy, írta Tárkony*, rajzok Nagy Norbert). In: Hansági Á.–Hermann Z.–Mészáros M.–Szekeres N. (szerk.): *„…kézifékes fordulást is tud”*. Tempevölgy (29): 63–91.

Hansági Á. 2020. Gyerekirodalom és gyermekolvasó a 19. századi magyar tömegmédiumokban. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 111–122.

Harmath A. 2017. Csak olvasson a gyerek! www.revizoronline.com/hu/cikk/6765/hansagi-agnes-hermann-zoltan-meszarosmarton-szekeres-nikoletta-szerk-mesebeszed-a-gyerek-es-ifjusagi-irodalom-kezikonyve/ (letöltve: 2021.11.22.)

Hermann Z. 2020. A gyerekirodalom mint a politikai ideológiák médiuma. Buday Géza: *A krasznabecsi háború*/Bogáti Péter: *Az ágasvári csata*. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 157–176.

Hermann Z. 2017. Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez. In: Hansági Á.–Hermann Z.–Mészáros M.–Szekeres N. (szerk.): *Mesebeszéd. A gyerek-és ifjúsági irodalom kézikönyve*. FISZ-Minerva, 15–31.

Kérchy A. 2020. Humor, horror, hiátus. A groteszk gyerektest mint szövegmotor Kócos Petitől Pacasrácig. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 63–80.

Kucserka Zs. 2020. Gyerekirodalom: mi az, és kié? In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 177–190.

Lovász A. 2016. Amiről nem lehet beszélni, arról is beszélni kell – avagy képmutató-e a kortárs ifjúsági irodalom. *Könyv és nevelés* 3: 33–41.

Lovász A. 2020. A gyerekirodalmi intézményrendszer medialitása. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 191–202.

Mészáros M. 2020a. A gyerekvers médiumai. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 203–215.

Mészáros M. 2020b. A slam poetry mint műfaj és/vagy médium. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 237–249.

Nagy G. Á. 2020. Az állatmese mint médium. Az állat humanizálásától az ember antropomorfizálódott állattá válásáig. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 9–46.

Pataki V. A gyereklíra medialitásáról és olvashatóságáról. Oravecz Imre: *Máshogy mindenki más.* In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 217–235.

Paulovkin B. 2018. Gúfó és a képeskönyv: Lanczkor Gábor és Takács Mari *Gúfó*-sorozata. In: Hansági Á.–Hermann Z.–Mészáros M.–Szekeres N. (szerk.): *„…kézifékes fordulást is tud”*. Tempevölgy (29): 39–62.

Révész E. 2018. „A macska a veréb háza”: Magyar gyermekvers-illusztráció – különös tekintettel a kortársakra. In: Hansági Á.–Hermann Z.–Mészáros M.–Szekeres N. (szerk.): *„…kézifékes fordulást is tud”*. Tempevölgy (29): 10–38.

Sághy M. 2020. Nyilas Misi a filmvásznon. Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényének filmadaptációiról. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 123–155.

Szegedy-Maszák M. 2007. (főszerk.) *A magyar irodalom történetei I–III.* Budapest: Gondolat Kiadó.

Vincze F. 2020. Rögzítés és ismeretterjesztés: druidák és írnokok. A szóbeliség és írásbeliség reprezentációja az Asterixben. In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 47–61.

Vojnics-Rogics R. 2020. „No, Gyurica, kell-e még a szabadság?” A Pesti Napló gyermekrovatának funkciói (1893–1910). In: Hermann Z.–Lovász A.–Mészáros M.–Pataki V.–Vincze F. (szerk.): *Medialitás és gyerekirodalom*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L’Harmattan Kiadó, 81–109.